
O RAZSTAVI *VRATA* V SLOVENSKEM ETNOGRAFSKEM MUZEJU (2013–2015)

Vito Hazler

259

V Slovenskem etnografskem muzeju so 10. oktobra 2013 odprli razstavo s kratkim in zelo povednim naslovom – *Vrata*. Avtorica mag. Polona Sketelj, sicer kustodinja za bivalno kulturo, je razstavo pripravljala tri leta. Križem in počez je prečesala Slovenijo, podatke za celosten in celovit pregled večpomenske zgodbe o vratih kot enem najpomembnejših simbolov človekove socializacije pa je zbirala tudi v zamejstvu in vidnih muzejskih ustanovah sosednjih držav. Na osnovi skrbno izdelanega scenarija oziroma temeljne strukture razstave je skupaj s številnimi sodelavci pripravila razstavo, ki po obsegu, kakovosti, pripovednosti in še zlasti po odmevnosti v javnosti sodi v sam vrh muzejske ustvarjalnosti na Slovenskem. Vse bolj se glas o razstavi širi tudi po Evropi, saj izpolnjuje tiste najbolj zahtevne standarde moderne muzeologije in posredno tudi konservatorstva, ki poskušajo tudi širši javnosti predstaviti celostne načine spoznavanja, razumevanja in ne nazadnje tudi interpretacije dediščine. Ker je preteklo že kar nekaj mesecev od odprtja in zanimanje za ogled nikakor ne pojenja, je sedaj čas, da o razstavi zapišemo nekaj vtisov in misli, kakršne si obiskovalec pridobiva ob veččem pripovedovalskem vložku avtorice in tudi ob pozornem samostojnem ogledu labirintno načrtovanih prizorišč.

Že prvi stik z osrednjim muzejskim razstaviščem obiskovalca opomni, da vstopa v pripovedno okolje velikih zgodb o vratih, saj so kar v nišo notranjega dvigala vstavljena z bakrom obložena lesena vrata ljubljanske stolnice iz tridesetih let 18. stoletja, v nišo stopnišča pa z okovji poudarjena lesena vrata z gradu Dobrovo v Goriških brdih iz 19. stoletja. Kmalu zatem se obiskovalec že na zalomu stopnišča sreča z velikansko fotografijo vhodne partije slovenskega parlamenta in obeski s sličicami vrat, ki zapolnjujejo volumen zastekljenih jaškov. Glavnina razstave je postavljena v prvo nadstropje in zavzema več kot 1000 m² povsem na novo razčlenjenih razstavnih površin, kjer se raznolike pripovedi o vratih nevsiljivo prepletajo s prefinjeno oblikovalsko interpretacijo različnih prostorov in ob izdatni pomoči številnih luči, naravne in umetne svetlobe in sodobne elektronske tehnologije.

V kolikor izberemo obhod v smeri urinega kazalca, nas že prvi pano usmeri v doživljanje poti od vrat do vrat in predvsem k seznanjanju o prostorskih in

simbolnih prehodih življenja, kjer imajo vrata odločilen pomen. V trenutku se znajdemo v zgodbah o razmerjih prostorov med odprtostjo in zaprtostjo, med javnostjo in zasebnostjo, pa tudi v zgodbah pripovedi tistih, ki pred vrati stojijo in za vrati živijo, kot tudi tistih, ki so vrata nekoč izdelali ali jih danes pazljivo obnavljajo z vrhunsko spretnostjo in znanji.

260

V prehodih in na razstavnih prizoriščih nas vseskozi nagovarjajo domiselno izbrana avtoričina razmišljanja v slovenskem in angleškem jeziku, ki so praviloma umeščena na ostenja. Skupaj s predmeti in bogatim slikovnim gradivom besedila na preprost, a v bistvu zelo učinkovit način pripovedujejo zgodbe o prostorskih prehodih in mejnikih razvoja vrat, ki se je dialektično potrjeval od pojava preprostih vhodnih odprtin do vrat velikanskih kulturnih in tehnoloških pomenov. Zabeleženih je tudi nekaj misli o prehodih med svetovi, o prehodih med kulturami in civilizacijami in tudi o najbolj zasebnih prehodih znotraj vsakega, še tako skromnega doma.

Prav mejnikom, vhodnim portonom, kalonam, portalom in vratom vseh vrst je namenjeno naslednje razstavno prizorišče, ki obiskovalca popelje od kamnitega katastrskega mejnega kamna z Goriškega do monumentalnih portonov, ki vodijo na kraška in istrska dvorišča in so prvi vidni mejniki javnega in zasebnega domačijskega sveta. Avtorica ob tem ugotavlja, da je bila nekoč večina najstarejših vrat izdelanih zgolj kot uporaben člen stavbe, brez pretiranih okraskov. Šele sčasoma se vrata likovno krepijo in pridobivajo tako na mizarski, rezbarski in celo slikarski vrednosti, kakršno imajo na primer vrata z Gracarjevega turna, na katerih je upodobljena gruča moških imenitnežev. Oblikovna in likovna razvojna stopnjevanost sta prikazani na več vrstah razstavljenih vrat, ki so bodisi v celoti lesena, kovinska ali pa njihovo leseno vratno krilo poudarja imeniten kamnit okvir.

Tudi naslednje prizorišče z naslovom "V zrealu vrat" obiskovalca vodi v svet razsežnosti prostora in časa ter pomenljivo izpostavlja položaj posamezne družine v soseskni skupnosti, njeno željo po prestižu in izstopanju, za kar so bila očitno prav vrata že od nekdaj paradni medij. Izpostavljeno je razmerje med dominantnimi glavnimi in manj reprezentativnimi zadnjimi vrati doma in pomen vrat kot vidno-nevidnih delov arhitekture oziroma javnega in zasebnega ali celo reprezentančnega in tistega bolj za "domačo", se pravi notranjo, vsakdanjo rabo. Ta dvojna sporočilna razmerja lahko podrobneje spoznavamo na tistih mestih, kjer so v pregradne kulise vrata umeščena tako, da si jih lahko ogledamo z obeh strani.

Vrhunec stopnjevanje pripovedi o vratih je z učinkovito etnološko interpretacijo dosežen na prizorišču z naslovom "Odprta vrata vabijo, zaprta varujejo", kjer se poučimo o različnih kulturnih, zgodovinskih, mitoloških, folklorističnih in etnoloških razsežnostih pojavnosti in funkcije vrat. Že človekov korak čez ali na prag je del naravne ali priučene motorike telesa, pri čemer se sledovi bolj ali manj nezavednega vstopanja s predvsem desno nogo "nabirajo" na vratnih pragovih, da ti postajajo izjedene škrbine in še bolj nazorni pripovedovalci zgodovine o življenju vrat.

Pripovedno, likovno in mitološko izročilo vrat izkazuje prizorišče z naslovom "Živali sporočajo, vabijo in branijo". Avtorica razlaga pojavnost živalskih figur,

ki se kot družinske insignije ali družinski grbi pojavljajo v modificiranih oblikah tudi na vratih kot temeljnih prepoznavnih simbolih bivališč in gospodarskih stavb. Avtorica trdi, da so prav živali “varuhi praga, ki jih je treba premagati, da bi lahko simbolično vstopili v skrivnostno območje svetega, duhovnega”. S svojim apotropejskim pomenom in namenom prav živali, kot so kače, zmaji, ribe, dvoglavi orli, levi, petelinčki in celo nežni jagenjčki, zagotavljajo trdnost in varnost doma pred vsemogočimi uroki in seveda tudi “zmaji tolovaji” v človeški podobi.

Izdaten del razstave je namenjen predstavitvi varnosti doma, pri čemer imajo vrata zelo pomembno vlogo. Ključna sestavina varnosti so vratna okovja in ključi, ki so predstavljeni po simbolnih, tehnoloških, likovnih, materialnih pa tudi po uporabnostnih zaporedjih. Verjetno so tudi zato te sestavine vrat tukaj predstavljene kolekcijsko, večkrat tudi v poučnem kronološkem zaporedju. Prav tukaj veliko izvemo o tehnološki ustvarjalnosti v preteklosti in se brez zavor navdušimo nad zapletenimi sistemi zapiranja povsem lesenih ključavnic. Mojstrstvo rokodelcev dokazujejo tudi didaktični prikazi zunanjega in notranjega ustroja kovanih ključavnic, ki so tehnološko še bolj dovršene od lesenih in kljub visoki starosti še vedno tehnično zelo atraktivne.

261

Pomemben tematski sklop razstavne pripovedi sta izdelovanje in posledično tudi obnavljanje vrat. Med izdelovalci izstopajo mizarji, tesarji in rezbarji pa tudi kamnoseki, kovači in ključavničarji, ki so pravzaprav ključ varnosti vsakršnih vrat. Predstavljene so prvobitne tehnološke izvedbe in tudi sodobne izvedbe varnega zaklepanja, na primer z zapleteno digitalno tehnologijo, ki pa, kot vse sodobne naprave (žal) delujejo samo s pomočjo elektrike. Prav zato nam zaupanje v “tehnološko sonaravnost” povrne naslednje prizorišče s prikazom ohranjanja in obnavljanja vrat in njihovih sestavnih delov na izvirne rokodelske načine. Prizorišče je urejeno didaktično nazorno, saj so jasno predstavljene osnove obnavljanja najbolj zahtevnih muzejskih predmetov kakor tudi najsodobnejši restavratorski postopki, pri katerih ni več prostora za strokovno zastarele posege s peskanjem ali pranjem s t. i. “vapom”, temveč le še za tankočutne obnovitvene posege z ohraneno izvorno govorico predmeta.

Proti koncu obhoda obiskovalce nagovarja še zanimivo oblikovano prizorišče, ki temelji na sporočilnosti komplementarnih barv. Bel strop, svetlo sive stene, temno siva tla, črno-bele fotografije in rdeči ali beli napisi ter rdeči vratni obodi prizorišče sicer prostorsko zapolnjujejo, toda omogočajo tudi razgibano komunikacijo z obiskovalci, ki ji vratni obodi niso ovira, ampak prej dodatna spodbuda. Tudi ozek hodnik od barvno in pripovedno učinkovitega prizorišča k izhodu je v bistvu nadaljevanje komunikacije, ki pa je tokrat v rokah arhitekture. Desna stena je namreč od višine naših bokov pa vse do stropa polepljena s strnjenimi kolaži risb, tehničnih posnetkov in fotografij vsemogočih vrat, ki proti izstopu z razstavnega polja vse bolj bledijo, dokler se ne iztečejo v povsem belo steno. Pomen. Pomen? Pomen!

K bolj ali manj opisnim razmišljanjem sporočilnosti razstave *Vrata* se prilaga še misel o pomenu sponzorstva, ki danes postaja še pomembnejši dejavnik v

celostnem in celovitem predstavljanju kulturne in naravne dediščine ali katerih koli drugih pojavov. Tukaj so sponzorji opravili ključno nalogo tako s samimi izvedenimi obrtniškimi deli kot tudi z opremljanjem razstave s sodobno računalniško tehnologijo. Ključni členi atraktivne razstave o vratih pa so predvsem predmeti: kar štiriinšedemdeset izvornih vrat in drugih predmetov je osrednji materializirani člen razstave, ki ga vsebinsko dopolnjujejo različne vrste mizarkega in kamnoseškega orodja, vrsta kukal za otroke in odrasle ter tudi izvorne domislice s pokrovi in omaricami nad čudesi, skrivnostnimi nišami in podobnimi didaktičnimi nagovori. Zato iskrene čestitke avtorici, vsem sodelavcem delovne skupine in Slovenskemu etnografskemu muzeju za izvedbo tako zahtevnega razstavnega projekta. Zahvala pa tudi ministrstvu za kulturo, da ga je finančno podprlo.